

Volební komplexy zemí V4 (recenze/review)

Kamil Gregor

STRMISKA, M., CHYTILEK, R., ŠEDO, J., EIBL, O. (2009): *Volební komplexy zemí V4*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Publikace *Volební komplexy zemí V4* navazuje na dlouhodobé výzkumné ambice pracovníků Institutu pro srovnávací politologický výzkum, a zejména Maxmiliána Strmisky, v oblasti regionální a teritoriální dimenze volební soutěže. Publikace je rozdělena do dvou částí. Teoretickou část uvozuje brilantní metaanalýza dosavadního výzkumu teritoriální integrace volební soutěže. Následuje několik kapitol, které stručně představují a ve větší či menší míře rozpracovávají různé výzkumné oblasti týkající se tohoto fenoménu (teorie voleb druhého řádu, nacionalizace stranické soutěže, typologie politických stran a stranických systémů ve víceúrovňovém volebním prostoru a tak dále).

Struktura empirické části publikace koresponduje s rozdělením teoretické části. Každému výzkumnému okruhu je tedy věnována jedna kapitola v teoretické a jedna kapitola v empirické části publikace. V empirické části jsou postupně představeny výsledky aplikace výzkumných přístupů i konkrétních metod představených v teoretické části na případy několika posledních voleb v České republice, Slovensku, Polsku a Maďarsku na třech úrovních volební soutěže (evropská, národní a regionální).

Striktní dělení na teoretickou a empirickou část poněkud komplikuje čtenářovu orientaci v knize. Domnívám se, že je vhodné spíše pro monotematické práce. V případě prací sledujících paralelně více témat, kam *Volební komplexy zemí V4* bezpochyby patří, by bylo pro dobrou přehlednost zřejmě vhodnější obvyklé rozdělení publikace podle výzkumných oblastí, kdy empirická kapitola následuje bezprostředně za příslušnou teoretickou kapitolou. Jde ovšem pouze o drobnou výtku.

Mnohem závažnější námitku lze směřovat k výběru zkoumaného okruhu případů. Země střední Evropy jsou nám sice geograficky blízké, vyznačují se ovšem mimořádně vysokou měrou teritoriální integrace volební soutěže. Zpravidla pouze Slovensko vykazuje vůbec nějaké odchylky od modelu dokonale teritoriálně integrovaného stranického systému. A ty lze zpravidla velmi snadno interpretovat jako důsledek přítomnosti početné maďarské menšiny v této zemi. Závěry empirické části publikace jsou proto poměrně triviální a málo překvapivé.

Výjimku v tomto ohledu představuje snad pouze kapitola testující předpoklady teorie voleb druhého řádu. Empirická realita je v případě střeoevropských zemí výrazně odlišná od predikcí této teorie. Je to ale paradoxně právě problematika voleb druhého řádu, kterou publikace *Volební komplexy zemí V4* rozvíjí ze všech probíraných výzkumných okruhů nejméně. Příslušná kapitola v empirické části práce je vlastně jen další z dlouhé řady aplikací zavedené teorie na (možná) nový okruh případů. Přitom se přímo nabízí možnost zpochybnit platnost stávající verze teorie, pokusit se identifikovat rušivé proměnné, díky nimž predikce teorie selhávají, a následně je systematicky zapracovat do souboru nezávisle proměnných, s nimiž teorie operuje. Vysvětlovací síla takto upravené teorie by se mimořádně zvětšila.

Není těžké uhádnout, proč se autoři rozhodli studovat fenomén teritoriální integrace volební soutěže právě na případech zemí Visegrádské čtyřky. Původní výzkumný záměr bylo zřejmě nutné přizpůsobit nějakému konkrétnímu výzkumnému programu, aby bylo zajištěno financování publikace. Domnívám se, že je pořád lepší, vznikne-li takováto publikace, než kdyby nevznikla žádná. Moje kritika proto není v tomto bodu namířena na samotné autory publikace, ale spíše na systém financování politologického výzkumu v České republice. Je nepochybné, že studium teritoriální integrace patří mezi oblasti základního výzkumu, u nichž je obtížné představit si možnost praktické aplikace i ve velmi

dlouhém časovém horizontu (což samozřejmě nijak nesnižuje jeho význam). Parametry výzkumného programu proto v tomto případě ani vzdáleně nekorespondují s potřebou naplnění nějakého konkrétního požadavku zadavatele (kterým je stát) a pouze více či méně omezují jeho řešitele v tom, co by opravdu chtěli zkoumat.

Vzhledem ke skromnosti závěrů empirické části má publikace jako celek výrazně teoretický charakter. Jejím hlavním cílem je převážně deduktivní konstrukce uceleného teoretického rámce vhodného pro studium politických stran a stranických systémů na více volebních úrovních. Nejcennějším příspěvkem publikace je podle mého názoru sofistická, ale přitom přehledná konceptualizace víceúrovňové volební soutěže a následné odvození vhodného pojmového aparátu pro její výzkum. Termíny jako *volební komplex*, *úroveň volební soutěže*, *volební aréna* a *regionální výšeč volební arény*, jež byly dosud (pokud vůbec) v českém politologickém výzkumu používány výrazně nesystematicky, se u nás jistě ujmou.

Tím ovšem přínos teoretické části práce do značné míry končí. Je třeba si uvědomit, že cílem autorů není vytvořit teorii. Teorie jsou souborem výroků o kauzálních vztazích mezi hodnotami nezávisle proměnných a hodnotami závisle proměnných, kterými jsou operacionalizovány koncepty spojené s určitým jevem nebo skupinou jevů. Teorie, jednoduše říká, že „něco vede k něčemu jinému“. Autoři publikace *Volební komplexy zemí V4* neprezentují na stranách knihy teorii, ale pouze „teoretický rámec“, což je v zásadě jen jiný termín pro několik různých klasifikací politických stran a stranických systémů. Autoři nenavrhují žádné kauzální vztahy mezi příslušností politické strany k některé z kategorií a jinými proměnnými, a to bez ohledu na to, zda vytvářené kategorie chápeme jako hodnoty nezávisle proměnné či jako hodnoty závisle proměnné.

Jenže klasifikace sama o sobě postrádá smysl. Klasifikace není „předstupněm“, prvním krokem při výstavbě teorie. Je to integrální součást teorie, nástroj ospravedlnitelný pouze v rámci konkrétní teorie nebo, vzácněji, v rámci určitého okruhu teorií. Jak je to možné? Klasifikací rozumíme soubor vzájemně se vylučujících, pokud možno vyčerpávajících a vzájemně srovnatelných kategorií. Konstrukce klasifikací probíhá tak, že si výzkumník zvolí (zpravidla) několik proměnných a všechny možné hodnoty, jichž mohou tyto proměnné nabývat, rozdělí do několika intervalů, a to buď arbitrárně, nebo na základě nějakých kritérií. V případě kategorických a ordinálních proměnných, které nabývají pouze několika (v krajním případě jen dvou) hodnot, zpravidla zvolený interval obsahuje pouze jedinou hodnotu proměnné, i když to nemusí být pravidlem.¹ Jednotlivé kategorie pak odpovídají buňkám v pomyslné kontingenční tabulce takto zvolených intervalů. Řekněme, že v naší klasifikaci pracujeme kromě proměnné typ politického systému ještě s proměnnou typ zastoupení hospodářských zájmů, která nabývá hodnot pluralismus, korporatismus a represe. V takovém případě existuje celkem šest možných kombinací hodnot těchto dvou proměnných, a tedy i šest kategorií (demokracie + pluralismus, nedemokracie + pluralismus, demokracie + korporatismus, nedemokracie + korporatismus, demokracie + represe, nedemokracie + represe). Skutečnost, že některé kategorie budou zřejmě prázdné, není z hlediska postupu konstrukce klasifikací podstatná.

Kámen úrazu leží právě ve volbě proměnných, které budou do klasifikace zahrnuty. Lidská společnost je velmi složitá. Každý jev, který se jí týká, můžeme v zásadě popsat téměř nekonečným množstvím různých proměnných. Konkrétní proměnné zahrnuté do konstruované klasifikace proto nelze volit libovolně. Naše ruka je při výběru proměnných vedena právě teorií, s níž pracujeme. Dejme tomu, že chceme zjistit, zda existuje kauzální vztah mezi typem politického systému a typem zastoupení hospodářských zájmů států na jedné straně a výskytem revolucí na straně druhé. V takovém případě dává smysl klasifikovat jednotlivé případy (státy) podle typu politických systémů a typu zastoupení hospodářských zájmů a jednotlivé kategorie této klasifikace následně použít jako nezávisle proměnné při sledování námi předpokládaného kauzálního vztahu. Všechny ostatní proměnné z obrovského množství všech představitelnými proměnných, jimiž je možné nějaký stát popsat, přitom můžeme pominout, protože s nimi naše teorie nepracuje. Je zřejmé, že musíme nejprve předpokládat nějaké kauzální vztahy

¹Řekněme, že proměnná typ politického systému nabývá následujících hodnot: *soutěživá demokracie*, *konsenzuální demokracie*, *komunistická diktatura*, *fašistická diktatura*, *tradiční diktatura* (jedná se pouze o fabulaci, která slouží jen pro ilustraci). Budeme-li konstruovat klasifikaci států podle typu politického systému, můžeme buď vytvořit pět kategorií, přičemž každá kategorie bude vymezena právě jednou hodnotou této proměnné, nebo můžeme některé hodnoty sloučit a vytvořit dvě kategorie: *demokratické a nedemokratické politické systémy*.

mezi jevy, abychom mohli konstruovat klasifikaci. Bez tohoto předpokladu nemáme žádný skutečný důvod vůbec nějakou klasifikaci vytvářet.

Dobrym příkladem tohoto problému je klasifikace politických stran Richarda Gunthera a Larryho Diamonda (2003), která byla rovněž vytvořena mimo nějakou konkrétní politologickou teorii.² Oba autoři klasifikují politické strany podle hodnot tří proměnných: *organizační struktura* (může být *silná* nebo *slabá*), *programatika* (jasná × chybná), *pluralismus* (pluralistické × antipluralistické). Odložme stranou všechno ostatní nedostatky této klasifikace a položme si základní otázku: Proč jsou politické strany, ze všech možných proměnných, jimiž lze politickou stranu zachytit, klasifikovány právě těmito třemi proměnnými? Tato klasifikace nebyla vytvořena pro účely nějaké konkrétní teorie, jež by ospravedlnila její existenci, takže na tuto otázku není z principu (!) možné odpovědět. Jakákoli jiná klasifikace, tvořená jinou kombinací proměnných, by byla úplně stejně hodnotná, a také stejně bezpředmětná, jako je tato.

Přesně této chyby se dopouští i autoři publikace *Volební komplexy zemí V4*. Mohli bychom pochopitelně namítnout, že jejich klasifikace mají určitý smysl, protože by mohly být využity při výstavbě nějakých teorií budoucími výzkumníky. Takový výzkumný postup by ale byl stavěním domu od střechy. Navíc v sobě skrývá velké nebezpečí, které lze trefně vyjádřit příslovím: „Pokud je tvým jediným nástrojem kladivo, začnou časem všechny problémy vypadat jako hřebík.“ Zahájíme-li výzkumný proces v určité oblasti vytvářením v podstatě arbitrárních klasifikací, můžeme tím uměle zužovat myšlení budoucích badatelů při výzkumu daného tématu.

Obětí tohoto chybného postupu jsou v současné době zejména výzkumníci politického marketingu. Jedná se o oblast politologie s extrémně vysokou měrou náročnosti empirického i teoretického výzkumu. Obtížná konceptualizace jevů, praktická absence konkrétních metod a značné problémy při sběru dat nutí odborníky na politický marketing do značné míry rezignovat na systematické budování teorií. Oblíbeným tématem akademických textů v této oblasti jsou proto různé „teoretické rámce“, což nebývá o mnoho více, než jen velmi vágně vymezené, *ad hoc* vytvořené a teoreticky zcela neukotvené klasifikace politických stran, volebních kampaní či jiných jevů.³ Studenti politického marketingu proto zhusta plývají svůj myšlenkový potenciál, když donekonečna „aplikují“ tyto „teoretické rámce“ na „různé země“. Jejich odborné práce mnohdy nejsou ničím víc, než jednoduchou deskripcí a následným zařazením konkrétních případů do různých kategorií těchto arbitrárně vytvořených klasifikací.

Do stejné pasti se může snadno dostat i výzkum teritoriální integrace stranických systémů, bude-li uchopen za špatný konec. Není těžké představit si hromadu politologických článků, jejichž autoři se budou přít, do jaké kategorie různých klasifikací teritoriálního pluralismu nebo interakcí politických stran ve víceúrovňových stranických systémech patří Česká republika, místo aby hledali kauzální souvislosti mezi těmito a jinými jevy. Publikace *Volební komplexy zemí V4*, byť bezesporu mimořádně kvalitní v mnoha jiných ohledech, k tomu bohužel přispívá.

Seznam použité literatury

- GREGOR, K. 2010. *Kritická reflexe modelu J. Lees-Marshment*. [on-line]. [cit. 2011-03-30]. Dostupné na <http://www.pmg-cee.org/2010/12/06/kriticka-reflexe-modelu-j-lees-marshment/>.
- GUNTHER, R., DIAMOND, L. Druhy politických stran. Nová typologie. *Party politics*. 2003, roč. 9, č. 2, s. 167–199.
- STRMISKA, M. a kol. *Volební komplexy zemí V4. Studie k pojetí víceúrovňového volebního prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.

²Ponechme stranou, zda pojem *teorie politických stran* skutečně označuje nějaký systematický celek kauzálních výroků, nebo zda je jen nálepkou pro cokoli, co nějaký politolog o politických stranách napíše.

³Typickým příkladem je teoretický rámec chování politických stran od Jennifer Lees-Marshment (Gregor 2010).